

Kazimierinė Lietuva Jurgio Gliaudos romane

KAZIMIERAS BARĖNAS

Šiame numeryje:

Herojiška aparaičių kova prieš užnuodytą eterį.
Kazimierinė Lietuva Jurgio Gliaudos romane.
Netikėti atradimai Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kapuose.
32-am Santaros-Sviesos suvažiavimui artėjant.
Danguolės Sadūnaitės eilėraščiai.
„Apie traukinį, kurį skaitai kaip gyvenimo knygą“ — ištrauka iš Sašos Sokolovo romano.
Amerikos lietuvių kinematografija.
Nauji leidiniai.
„Galerija“ New Yorke.

Kertinė Parasė

Herojiška aparaičių kova prieš užnuodytą eterį

1985-ųjų metų vasara. Lietuva gaubia dvokiantis, vis juodėjantis užteršto eterio debes. Purvinomis radijo bangomis iš užsienio į lietuvių sąmones liejasi priešiškos ideologijos nuodijantis opiumas. Redakcijose, specparduotuvėse, partijos įstajogose nuo užteršto eterio rasoja akys, bėga nosys, girdėti čiudėjimas, švokštimas. Nejuo tamsios jėgos laimės? Nejaugi ateina galas gulaginiams kurortams, nomenklaturai taikingai gerovei, Lietuvą peničios Maskvos motiniškai ir nesavanaudiškai globai? Kas apgins tubiliausią pasaulio santvarką laisvoje ir demokratiškoje Lietuvoje?

Bet klausykite! Kokia tai muzika? Galingo tarybinio maršo garsai. Kas ten atžygiuoja? Kaip visais didžiųjų pavojų momentais, kas krūtinėmis, intelektualais ir kitomis kūno bei dvasios dalimis užstoja kelią nuodingo melo debesiai? Kas tie pakvatusio kapitalizmo slibino nepaisantys bogatyriniai, Lenino ir Stalino riteriai? Taip, tai žurnalistai APARAČIKAI!

Priešpulis jau prasidėjo! Ir kaip tie narsieji aparaičiai atmuša užteršto eterio pabaisą? „Tiesos“ žodžiu ir ideologiniu humoru. Vilniaus radijo bangomis didingai nuskambėjo valandinė Jono Lukoševičiaus politinė satyra „Nojaus arka“, vaizduojanti Amerikoje įsikūrusių pabėgėlių ir emigrantų moralinį žlugimą. Tarsi „Žvaigždžių karų“ scenarijuje, bjaurų melų debesį sutvatina baltutėlis aparaičių tiesos erdvėlavis.

Kaipgi Lukoševičius įrodo, kad tie emigrantai yra moralistiškai žlugę? Panaudodamas paprastą, taiklią ir drauge subtilią dramatinę priemonę — iškreipdamas emigrantų pavardes. Satyroje keveržojantys Judašas, Judašienė, Zacirka ir kiti lengvai atpažįstami.

Ar autorius savo satyroje paima konkrečius jo veikėjų prototipus — sakykim, Jono Jurašo ar Aušros Jurašienės

— pareiškimus ir juos analitiškai išnarsto, parodo jų klaidingumą? Ne, pjesėje nerasi nė vieno Jurašo, Jurašienės ar kitų veikėjų autentiško žodžio. Kodėl ne? Nes toksai priėjimas prie reikalo sukeltų nereikalingų problemų. Autentiškų pasisakymų citatos, tikri Jurašo ar Jurašienės žodžiai, stumtų į pavojų Tarybų Lietuvos klausytojus ir skaitytojus. Aprašant *tikrą* Jurašo kūrybinį gyvenimą užsienyje, tektų paminėti jo spektaklius, žymių kritikų atsiliepimus. Tačiau kai kurie faktai yra gryna buržuazinė propaganda ir juos minėti reikėtų klausytojus ir skaitytojus girdyti buržuaziniais nuodais. O tarybinės informacijos bei politinės satyros uždavinys yra apsaugoti piliečius nuo žalingų įtakų — t.y., nuo faktų.

Kuo dar pasižymi ši originali Jono Lukoševičiaus pjesė? Tuo, kad ji į aukšto meninio ir moralinio lygio veiklą įtraukia ir naujas jėgas, naujus aparaičių bendradarbius. Štai pjesėje vaidina grupė žinomų Lietuvos aktorių: LTSR nusipelnę artistai Elvyra Žebertavičiūtė, Rolandas Butkevičius, Juozas Meškauskas, Tomas Vaisieta, ir kiti. Kai kurie jų buvę Jono Jurašo bendrakursiai, bendradarbiai, draugai. Dabar jie pareiškia valandinę Jono Jurašienės karikatūras. Kaip įvyko ši majestotiška aktorių transformacija? Tarybinės sistemos dėka, kuri padaro įmanoma tai, kas kitose santvarkose atrodo neįmanoma.

Nepamirškime ir nacių Vokietijos. Ten, Hitleriui atėjus į valdžią, pradėta gaminti žydus ir nacių oponentus niekinantys, karikatūrinantys filmai. Žydai tuose filmuose buvo paversti klaikiomis pabaisomis ar žmogaus vardo nevertomis pamaivomis. Prieš Hitlerio laikus vokiečių aktoriai draugavo ir bendrai dirbo su žydais, kaip su žmonėmis. Kai kurie jų atsiskleidė vaidinti žydų karikatūras, be daugelis paklusniai vaidino. Jų išskaidiavimai buvo labai

Svetur kiekvienais metais ką nors minime: įžymiusius asmenis, įvykius, organizacijas. Tais metais gal kartais pasitenkinama vien eiliniomis ar iškilmingesniais minėjimais ar tik straipsneliais laikraščiuose, o kartais ir kai kas daugiau padaroma. Tai, žinoma, pareina nuo to, kiek minimas asmuo ar įvykis yra brangus lietuviams ar kiek yra atitinkamų sričių specialistų, kurie pajėgia ir ryžtasi ką nors parašyti ar sukurti. Štai 1984 m. buvo minimas karalaitis Kazimieras, kol kas vienintelis lietuvis katalikų šventasis. Šįkart ir minėjimų buvo eilinių ir iškilmingų, sukurta ir pastatyta opera, poetai parašė ta tema eilėraščių, o Jurgis Gliuda net romaną, pavadintą „Kovo ketvirtoji“ (išleido „Darbininkas“ mėcenačių ir aukotojų lešomis, viršelis Pauliaus Jurkaus, 232 psl., kaina 8 dol.).

J. Gliuda, daugelio romanų ir apsakymų knygų autorius, ne vieno giriamas už tai, kad bet kuria tema gali parašyti romaną, ir jo tos temos labai įvairuoja. Tai, be abejo, tiesa. O kad nemaža jo kūrinių įvairiuose konkursuose yra laimėję premijas, vien tasai faktas liudytų, kaip jo kūryba vertinama į komisijas kviečiamų tos srities specialistų.

Jis yra davęs nebe vieną jau ir biografinį romaną. Taigi ir tokio pobūdžio naujasis kūrinys nėra kokia nors naujiena jo rašytojiškoje biografijoje. Rūpindamasis atkurti tam tikrus istorinius asmenis, rašytojas, aišku, stengias pavaizduoti ir jų gyventąjį laikotarpį. Taigi ir šio roma-

no puslapiuose ne tik bendriausiais bruožais charakterizuoti ten įvestieji veikėjai, bet ir Jogailos sūnaus Kazimiero valdomoji Lenkijos-Lietuvos karalija. Sakau: bendriausiais bruožais, nes plačiau viskam atkurti būtų reikėję žymiai daugiau puslapių. Net ir būsimąjį šventąjį, kuriam pavaizduoti romanas skirtas, matome daugiau vien lovoje gulintį ir kraujais atsikosintį ligonį, tik pasimelsti kartais į koplyčią nueinantį ar nuvedamą, truputį pakalbantį su motina, su broliu Aleksandru ar vienuoliais ir varpininku, kai ką iš praeities prisimenantį, o ir galvojančią, ir kitiems kalbantį beveik išimtinai apie Dievą ir bažnyčių statymą.

O iki džiova sugriebė jį, karalaitis Kazimieras, kaip gabiausias iš šešių sūnų, tėvo, atrodo, buvo ruošiamas užimti karalijos sostą. Porai metų tėvas, užimtas Vilniuje Lietuvos kunigaikštijos reikalais, buvo pavedęs jam atlikinėti kai kuriuos karalijos uždavinius. Tose pareigose jaunuolis labai išmintingai pasireiškė, bet tai tik istorikai tvirtina. O romane turime keletą epizodų iš to meto, kai karalaitis Vilniuje vadovavo kunigaikštijos įstaigai ir sprendė vienais atvejais valdoviškus reikalus, o kitais saliamoniškai daugiausia žmonių tarpusavio santykius, kai jie atėdavo teisybės ieškoti.

Kadangi praeitais metais buvo minima karalaitis Kazimiero mirties sukaktis, o romane pavadinimas įskamiai šitai rodo, gal rašytojui ir bus rūpėję pavaizduoti vien tą mirties artėjimą. Tada gal būtų labiau suprantamas ir tas pakilus, gali sakyti, poetiškas stilius, kai siekiamas didelio vaizdingumo. Turbūt

ta ir Maskvos ranka, kai Mykolas Oleikaitis ir Jonas Alšėniškis buvo ryžęsi nužudyti karalių Kazimierą ir jo sūnus. Romane žudikai suimami medžioklės metu, nors istorikas Z. Ivinskis tvirtina, kad tasai pasikėsinimas vykęs Vilniuje. Na, medžioklėje gal ir romantiskiau atrodo.

Ščia, toje Gardino tvirtovėje ir apie ją, ir vyksta romano veiksmas su grįžtelėjimais atgal. Veikėjų skaičius nuosakiai ribotas. Net ir karalius Kazimieras tik šen ten truputį švysteli. Platėliau su juo susipažįstame, kai keliaujantį jį pasiveja žinia, kad sūnus miršta. Tada sužinome, kad ir jis jaučia visur pavojų, moka kalbėti lietuviškai, yra tolerantas tikėjimo reikaluose, o šiaip — beraštis, kuris, be kita ko, nekenčia ir nemoka lotynų kalbos, nors dėl mirstančio karalaitis jam vis dėlto prasiveržia pro lūpas ir lotyniškas žodis, kai sako: „Secundogenitus, nemirk“.

Beveik du puslapiai, tiesa, skirti karaliui ta frogą, kai jis prisipažįsta žmonai, kodėl nepajėgia vykdyti Dluogo raginimo padiktuoti savo mintis ir sumanymus vienuoliams, kad jie užrašytų ir visa tai išliktų. Įdomus tas jo pasisakymas vaizdingumu: „Raštas yra pats sunkiausias amatas. Jis sunkesnis už kautynes ir politiką. Galvoje knibžda gyvos mintys. Jos veja viena kitą. Kaip vabzdžiai viena mintis gimdo šimtą kitų. Kada jas surašo vienuolio plunksna popieriuje, mintys nebe mano. Jos popieriuje palaidotos. Aš neatpažįstu jų. Mintis žydejo mano prote ir nuvyto kaip gėlė, išmesta ant popieriaus, išmesta kaip ant aslos“ ir t.t. O dar skundžiasi žmogus, sugebėdamas šitai kalbėti! Keletą amžių anksčiau už jį gyvenęs Gediminas, kaip liudija jo laišakai, nebuvo, rodos, toks vaizdžiai iškalbus.

(Nukelta į 2 psl.)

Veikimas į senąjį Vilnių pro Aušros vartus — iš Algimanto Kezio fotografijų albumo „Lithuania through the Wall — Diary of a Ten-Day Visit to my Native Land“.

tais vaizdingumu sumetimais ir žmonių pokalbiuose dažna užtikti aforizmų. Tarpais atrodo, kad ano meto karaliai, karalaitiai, mokyti žmonės ir eiliniai varpininkai visi turėjo tokį stiprų palinkimą poetiškai pasisakyti, jog tais sugebėjimais gerokai priartėja prie romano autoriaus.

Nemaža vietos romane užima ir išorinis pasaulis, tasai matomasis, girdimasis, juntamasis — aplinkos vaizdai, žmonių išvaizda, garsai ir būtų labiau suprantamas ir tas pakilus, gali sakyti, poetiškas stilius, kai siekiamas didelio vaizdingumo. Turbūt

karalienės Elzbietos kelione iš Vilniaus į Gardiną žiemos metu, kai karietos ratus dažnai tenka keisti pavažomis. Tą kelionę lydi pūga, kuri pasitinka ir Gardine. Su karaliene važiuoja ir du sūnūs: Aleksandras ir jau sunkiai sergąs Kazimieras. Gardinas esąs saugiausia vieta tūnoti ir laukti, kol karalius tegu ir trumpam baigs savo valdoviškus ir apskritai nepabaigiamus reikalus ir pašauks juos į Krokuvą ar Vilnių ar patstų dalykų kartojimas ir aptarimas iš naujo, kitaip sudėstomais vaizdais.

Romanas pradedamas

Neries ir Vilnelės santaka Vilniuje — iš Algimanto Kezio fotografijų albumo „Lithuania through the Wall — Diary of a Ten-Day Visit to my Native Land“.

Kazimierinė Lietuva Jurgio Gliaudos romane

(Atkelta iš 1 psl.)

Dinastijos, karališkosios giminės rūpesčiais romane gyvena karalienė Elzbieta habsburgietė, imperatoriaus duktė, išauginusi šešis sūnus ir penkis dukteris ir trokštanti, kad visi tie sūnus tur nors karaliautų. Vienas tuo metu jau Čekiją valdė, o dar visaiškai jaunutis Kazimieras anksčiau buvo išsiųstas į nesėkmingą karo žygi užimti sosto Vengrijoje. Karalienė vis prisimena tą nepasisekimą. Dar ir sergančiam Kazimierui sako: „Tu esi karalaitis, būsimasis karalius. Tavo brolis Vladislavas karaliauja Čekijoje. Tu valdysi Vengriją. Ir kiti tavo broliai pasiims karalystes“. Kadangi sergančiam sūnui rūpi daugiau „būti Dievuje“, tai ji neslepia baimės, kad jis tik neišeitų į vienuolis ir nepasidarytų nereikšmingu atsiskyrieliu. Matyt, nebetikėdama, kad jis dar norės karaliu būti, savo svajonei ji kitaip reiškia: „Sūnau, esi karalaitis, tu būsi kardinolas“, o pagaliau ir popiežius. Kitais kartais ji nuosirdžiai pasvajoja, kad kitas sūnus, karalaitis Fridrichas, „gal apvainikuos dinastiją popiežiaus tiara“.

Gardine kiek pabuvęs, o vėliau tėvo atšauktas į Vilnių, karalaitis Aleksandras pagal savo įgimtą optimizmą „tikras — jis būsiąs karalius. Mintis buvo paprastutė, natūrali, kasdieniška“, kaip romane apie jį sakoma. Juk Lietuvos dignitoriai maldavę karalių, kad už sūnų paliktų kunigaikščių Vilniuje, nors istorikai teigia, kad kitas sūnus, Jonas Albrechtas, apvenkerė, kai tėvas nesutiko patenkinti didikų prašymo ir nepaskyrė jo Lietuvos valdyti.

Gyvas, judrus jaunuolis, Aleksandras pėgos metu net porą kartų raitas laksto po Gardino apylinkes. Vienos tokios išvykos metu jis sužino, kad už Nemuno gyvena kunigaikštis Domantas, kuris turi žavią dukterį Karigailę. Ta žinia nebeleido jam apie ką nors kitą galvoti, ir jis būtų tą grazuolę aplankęs, jei nei Nemune pajudėjęs ledas. Iš to padaužiško laktymo sniego ir susižavėjimo dar net nematyta kunigaikštyte galėtu daryti išvadą, kad jis lengvabūdiškas. Tačiau reikia tik perskaityti broliui Kazimierui jo pasakytą ilgoką kalbą, kurioje jis apžvelgia protėvių Algirdo ir Jogailos užkariavimus ir jų padarytas klaidas, kad paaiškėtų, jog jis labai gerai sugeba pasverti istorijos faktus. Vien tos kalbos galėtų užtekti, kad suprastume, kokią klaidą padarė karalius, nepaklausydamas didikų prašymo ir ligi tol nepaskirdamas to išmintingą vaikino Lietuvai valdyti!

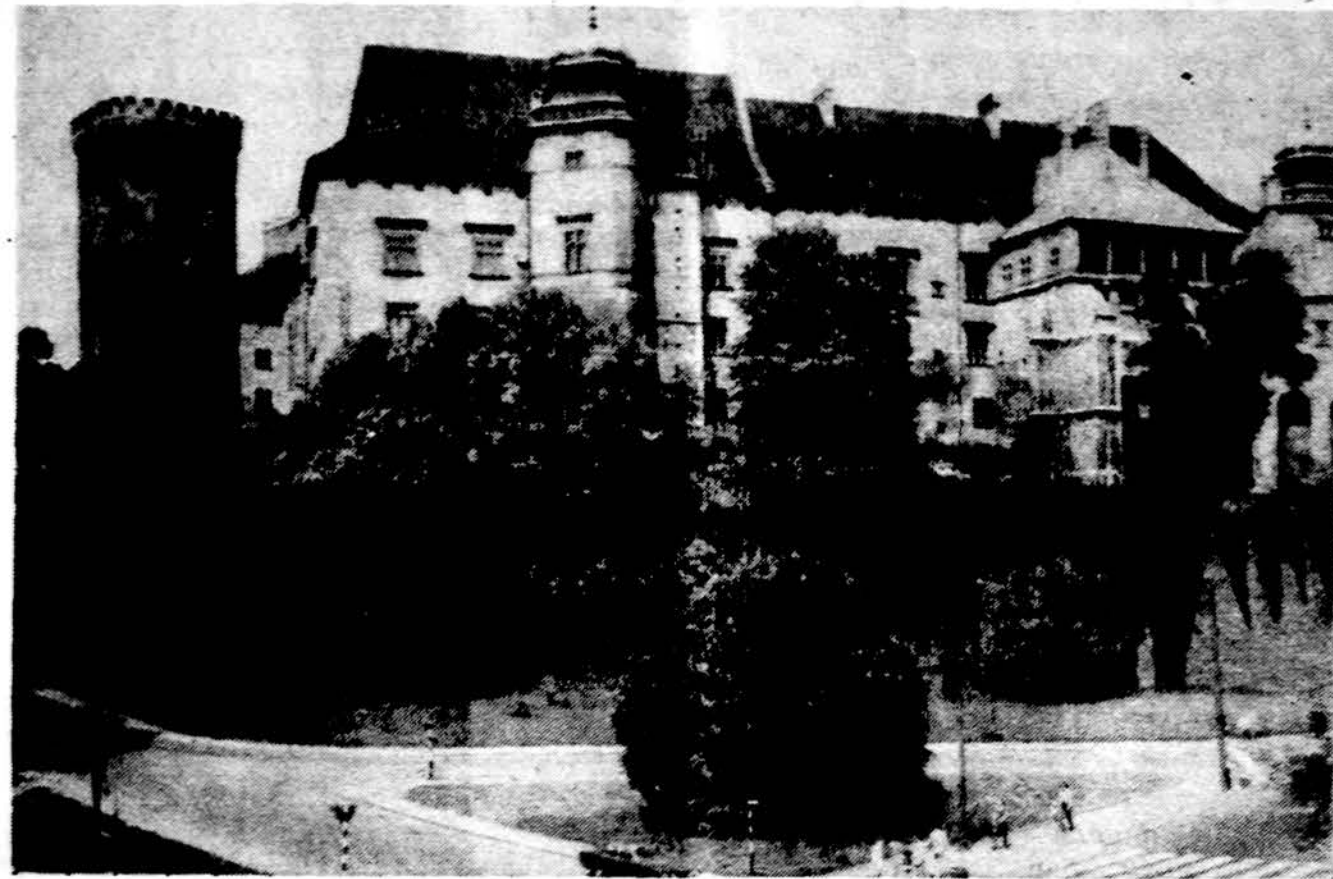
J. Gliauda mėgsta savo kūrinių veikėjus pristatyti, kaip jie atrodė, kai kuriuos net po kelis kartus, vis suradamas naujų žodžių ir pakartotinei charakteristikai. Tos charakteristikos savotiškai įdomios. Kazimieras kartą šitaip puošniai nupieštas: „Kazimieras buvo skaidrus, lyg permatomas. Dailūs jo veido bruožai buvo iš antikos marmuro. Praksitelio ritmo ir lengvumo. Jo lūpų apybraižoje sustingo kažin koks slaptas neįsakytas žodis, kurio reikšmė neatpažinta, kuris galbūt skambėtų kaip nuolankusis „meldžiu“. Jo veido spalvos buvo akvarelinės. Nosis daili, kakta išdidi. Blakstienos labai ilgos: tuo garsėja poetai ir sunkūs liginiai. Smakras rodė žodį „siekiu““.

Ta išorinė charakteristika, kaip matome, pakankamai nežiemiška, tarytum būtų specialisto kalbama jau nebe apie gyvą žmogų, o apie gar-

saus skulptoriaus kūrinių. Išorinė charakteristika, aišku, pakankamai atliepia ir jo vidų. Iš romano susidarome įspūdi, kad tas vidus gana chaotiškas — mąstytojas ir pasisakymo juos apima trumpokai išreikštą skalę nuo proletuviško patrioto iki religinio mistiko, kuriam, rodos, niekas kitas neberūpi, kaip tik „būti Dievuje“. Štai, kai Aleksandras apgaili, kad „žemėlapiu, kur Vilnius pasaulio centre, ir nepagamintom“, Kazimieras jam atsako: „Aš pritarčiau žemėlapiui, kur pasaulio centre patalpintų Roma“. Ir istorikai teigia, kad jis buvo religingas, bet prieš susirgdamas juk rūpinosi karališkos reikalais, taigi ne vien religija. Ta patia proga jis pasisako ir prieš kardu žvangesį, nes kadais buvęs prisiskautas netikėlių kerštas. Tačiau apsigrįžęs čia pat broliui sako: „Tėvui reikalingas tavo kargas, deja, kardu laikosi pasaulio viešpatijos“. Prieš kažkiek metų juk ir jis pats kardu turėjo pelnytį Vengrijos sostą. O dar tada, kai trys broliai karalaitis mokslus ėjo, Jonui Albrechtui jis tvirtino, kad ne Habsburgų kraujas jame mėlynuoja, o lietuvių, ir jis norėtų būti Vilniuje ir tikisi ten būti ir keliauti po Lietuvą ir statyti ne pilis, o bažnyčias. Taigi ne vienas tu prasitarimų liudytojas, kad karalaitis Kazimieras turėtų būti buvęs ne karalius ir gal ne kunigaikščio titulu ar pareigū siekti, o eiti į kardinolus ir popiežius, kaip motina pasvajojo jau prieš sergančiam. Mirčiai artėjant, jis tik nori būti Viešpaties tarnu, jį ištinca mistiški regėjimai.

Tiesą sakant, daug įtikimiau būtų buvę, jei rašytojas būtų leidęs karalaitiui ne tiek kalbėti apie bažnyčią, o ne pilių statymą, kiek statyti. O tu jo veiksmų romane gana maža. Rašytojas leidžia jam prisiminti keletą atsitikimų iš tų metų, kai tėvas buvo pavesęs Vilniuje tvarkyti kai kuriuos kunigaikštijos reikalus, ne tik sąskaitybą, bet ir teisėjimą, matyt, su platesniais įgaliojimais. Tada karalaitis sutiko leisti nuo Elbės atkeliavusiems žydams persikelti į Lietuvą, kurioje nepersiekiamas tikėjimas. Nors romane užsiminama, kad ir karalius buvęs tolerantas tikėjimo reikaluose, bet žydai įskaitant rinkosi Lietuvą. Toksai šviesus sprendimas liudytoji ir karalaitis gerą darbą, ir tai, kad Lietuvoje dar tebebuvo gyva tradicinė tolerancijos politika, kurią žinoje iš Mindaugo, Gedimino, Vytauto laikų.

Antras karalaitis reikšmingas sprendimas remiamas jau legenda, kuri tvirtina, jog jis prašęs tėvą paskelbti įsakymą, kad draudžiama statyti ir remontuoti cerkves. Romane karalaitis aplanko Lietuvos karių delegacija ir vaizdingai išdėsto, kaip Maskva per kunigaikštijoje statomuosius vienuolynus ir cerkves „siekia mūsų gerklų, nori mus pasmaugti“. Tačiau karys, argumentuodamas skunda, gal jau ir ne anų, bet mūsų laikų pažūras bus išsakęs: „Bet niekad, o niekad mūsų kariuomenė ten savo tikėjimo per smurtą nenešė. Savo bažnyčių ten nestatėme, žmonių gyvenimo būdo nenaikinome, bet gerbėme. Mes, būdavo, ateiname ir skelbiame — gyvenkite, žmonės, kaip gyvenate!“ ir t.t. Karalaitis sutikęs, kad nėra ko rodyti pasitikėjimo netikriems pranašams, kurie stato dievnamius kal: įjams laikyti, ir paskelbęs armę: „Nuo šiol, tiktai karaliui leidus ir sutikus, testato bizantiškas šventovės kunigaikštijos žemėse“.

Vavelis — Lenkijos karalių rūmai Krokuvoje, kur augo šv. Kazimieras.

Bemokslis karalius pasirūpino, kad jo vaikai išeitų mokslus. Iš rašytojo prasi-tarimų romane matyti, kad karalaitis buvo pasiekę universitetinio mokslo lygį. Iš jų mokytojų romane šen ten su savo pažiuromis švysteli du: lenkų istorikas Dlugošas ir italas diplomatas Kalimachas. Abu jie, gali sakyti, entuziastingi savo idėjų skelbėjai. Dlugošui vis rūpi lenkiškoji karalija, kuri būsi-anti amžina, jei karališkoji Krokuva remsis Roma. Jis nemėgo Lietuvos, pagal jį, vis dar tikru katalikišku kraštu netapusios. O gal nemėgo ir dėl to, kad karalius Kazimie-

ras buvo išsirūpinęs Lietuvai nemaža savarankiškumo. Jo neigiamos pažiuros į Lietuvą gal ir karalienę bus užkrėtu-sios, nes ir ji nepasitikėdama žiūri į tą karališkos dalį. Kalimachas — entuziastingas humanistas, kurio idėjas Dlugošas truputį pakritikuo-ja.

Prie sergančio karalaitis pasikeisdami budį trys vienuo-liai ir varpininkas. Pilies koplyčia turi ir savo kunigą. Iš tų antraeilų romano veikėjų bene patys įdomiausi lietu-viškos kilmės vienuolis Teofilis, kuris nori, kad tikė-jimas lietuviams būtų skelbia-mas jų kalba, ir net sugalvoja

steigti mažųjų brolių vienuoli-ją, kurios vadovas būtų karalaitis, ir varpininkas Gaudrimas-Grigalius, taip pat lietuvis, kurio atsiminimuose dar tebesilaiko pagoniško tikejimo liekanos.

Na, o J. Gliaudos šio romano veikėjai beveik visi gražūs, išskyrus karalienę Elzbieta. Jos portretą trumpai nupiešęs, rašytojas tokią abe-jonių nekeliandį išvadą pasi-daro: „Ji buvo negraži karalie-nė“. Karalaitis — gražus, kaip senų skulptūrų angelai. Išdidaus profilio vienuolis Teofilis nešioja gražią barzdą. Kunigas Adalbertas „panašus

Netikėti atradimai Lietuvos didžiųjų kunigaikščių kapuose

Prieš keliolika metų, kada dabartinis popiežius Jonas Paulius II buvo dar Krokuvos metropolitu, jo paties leidimu, turbūt ir jo iniciatyva, buvo sudaryta speciali komisija, kuriai pavesta atidaryti ir iš-tirti Lietuvos didžiųjų kuni-gaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio ir jo žmonos Elzbietos Habsburgaitės karstus.

Didžiojo Algirdo vaikaitis, Jogailos sūnus (1440 - 1492) Kazimieras buvo viena iš ryš-kausių 15-tojo šimtmečio as-menybių Europos valdovų tarpe. Lenkai jį laiko žymiausiu savo karaliumi, o ir Lietu-vai jo ilgą valdymą labai reikšmingas. Lietuvos didikai neleido jo valdyti Lenkijos, dar mažametį be lenkų sus-tikimo ir net be jų žinios vai-nikavo Lietuvos didžiųjų kunigaikščių. Tik po ilgų dery-bų ir aštrių ginčų, išgavę mū-sų kraštui jo reikalus apsau-gojantį raštą, privilegiją, 1447 metais sutiko atnaujinti nu-trauktos unijos ryšius. Tik tokiu būdu Kazimieras atsi-rado Lenkijos soste Krokuvoje.

Pagal tą garsųjį dokumentą Lietuvos sienos, tuo laiku pa-čios plačiausios, buvo apsau-gotos — lenkams ir kitiems kitataučiams uždrausta įsi-gygti žemės nuosavybę Lietu-voje ir užimti joje atsakingus valstybinius postus. *Lietuva turėjo būti lietuviams!* Kazimieras globojo kultūrą, pirklis bei amatininkus, Vil-nius kilo kaip vienas iš svarbiausių miestų Europoje, kurame susitikdavo Rytų ir Vakarų Europos žmonės. Per Kazimiero žmoną, panašiai, kaip anksčiau per Aldoną Gediminaitę, jo šeima susi-giminiavo su iškiliausiomis Europos monarchų šeimomis, kaip su Habsburgais, Hohen-zollernais, Hanoverio dinas-tija ir kt. Juk iki šiolie aukš-toji Vakarų aristokratija laiko garbę turėti savo giminę Ge-dimino palikuonis. Tiesa, mi-nėtoji 1447 metų privilegija jau įstatymo galią suteikė anksčiau pradėtai mūsųose

formuotis feodalinėi sistemai, tuo pačiu ir jos baisiajai institucijai — baudžiavai. Ne-reikia tik pamiršti, kad iš pra-džių užkraunama žemajam luomui našta nebuvo tokia sunki, kokia ilgainiui išsivys-tė. Dar luomų skirtumai ir su-stingimas nebuvo pasireiškę visu savo žiaurumu. Metant retrospektyvų žvilgsnį į tą lai-kotarpį, matome, kad per Kazimiero Jogailaičio valdy-mą, trukusį išties pusę šimto metų, Lietuva visai nebuvo pa-tyrusi karų. Gyventojai galėjo ramiai tvarkytis, džiaugtis taika, nepažinę bado, gaisrų, žudynių, ligų ir kitų, karo atnešamų nelaimių. Valdovo mirtis 1492 metais sutampa su Kolumbo Amerikos atradimu, užskleidžia viduramžių epochą, pradeda naujuosius laikus, žydintįjį Renesansą.

Karališkioji palaikai išėjosi Krokuvoje. Vavelio pilies ka-tedros požemyje. Sudarytoji komisija, susidėjusi iš isto-rikų, archeologų, fizikų, chemi-kų menininkų ir kitų spe-

cialistų, pradėjo vispusiškai tyrinėti karstų turį, smulkiai registruodama kūnų likučius ir įkapes. Visuomenė dideliu susidomėjimu tuos darbus sekė.

Po kiek laiko tačiau imta rūpintis tyrinėjimų dalyvių pradžioje staiga, vienas po kito, trauktis iš gyvųjų tarpo: dar neseni žmonės emė sirgti įvai-riomis ligomis, širdies smū-giu, paralyžiumi, vėžiu ir kt. Mirė zakristijonai, kunigai, prelatai, gydytojai, profesoriai, katedros tarnautojai, visi, kurie tik turėjo sąlytį su karstais. Iki pernai metų mirė 12 žmonių.

Pradėjo plisti įvairūs gan-dai, šiurpūs spėjolijimai, kad čia veikia kažkokios antgam-tinės jėgos, „Juodoji serija“, „Jogailaičio prakeikimas“, — kam drįstama sutrukdyti val-dovų amžinąjį atilį. Augo prietaranga baimė. Prisiminta panašias paslaptingas nelai-mes, lydėjusias Egipto fara-ono Tutanchamono (Tut -

striksintį riebų žvirbliuką“ ir lyg angelėlis. Orus senas rabi-nas, kuris su delegacija Gardi-ne buvo atėjęs karalienei pagarbos pareikšti, gal ir nebuvo ypač gražus, bet: „Grazi, vešli jo barzda, kaip sidabrinė šarma, dangstėsi žilumu“. Apie karalienės palydoves austres herzogienę von Zarnow ir baronienę Furstendorf rašy-tojas, matyt, apsisprendė nerašyti, kad jos ypač gražios, bet jos nors „valdė malonius balsus: diskantą ir altą“. Visa tai, žinoma, rodo rašytojo nusiteikimą šviesiai žiūrėti į savo vaizduojamąjį pasaulį. Gal ir per šviesiai. Net ir tie du sąmokslininkai, Oleškaitis ir Alšėniškis, kurie buvo pasiry-žę išduoti karaliaus Kazimie-ro bent vyriškąją giminę, buvo „gražūs ir stambūs barzdoti vyrai“.

Vien iš to gražumo ieško-damiesi išvados, turbūt galė-tume sakyti, kad rašytojas norėjo viską pakelti aukščiau nuo žemės, duoti idealų, supo-tintą, gal net savotiškai šventišką savo veikėjų ir aplinkos vaizdą.

Mano rašymas dar žymiai paplatėtų, jeigu imčiau sąžiningai pristatinti, kaip J. Gliauda vaizduoja savo roma-no foną. Nemaža puslapių jis štai skiria, sakyčiau, poetiš-kiems sniego vaizdams, kai karalienė važiuoja į Gardiną, o paskui Aleksandras pūgos metu jodinėja, ar Kazimieras Vilniuje šala prie bažnyčios durų. Sniegas maišosi visur, net karalienės mintyse ir varpų skambėjime. Arba kaip degančios žvakės atrodo, arba kaip karalaitis guli. Šitame puošniame fone beveik

paskęsta romano veikėjai. Ak, ir tie varpai! Vienas diskantu, kitas altu, kaip ir tų dviejų austriškų ponių balsai, su pertraukomis jie vis skamba ir skamba nuo pirmųjų puslapių iki romano pabaigos, ir rašytojas suranda, kaip kiekvieną jų skambtelėjimą iš naujo aptarti: „Varpo gaude-sys buvo toks minkštas, lyg pabaidytų karvelių sparnų čiuzesys“, arba: „Sidabrinis varpas atsiliepė našlaitišku diskantu. Jis patraukė kitą virvę — pravirko altas“, ir dar vis iš naujo, ir dar iki romano pabaigos.

Užsiminiau, kad Jurgis Gliauda mėgsta aforizmus ir dažnai naudojasi jais. Net ir jo veikėjai dažnai pakalba jais. Tai kur čia gali išskesti vieno kito būdingesniu nepaminė-jes! Štai gliaudiškas maldos aptarimas: „Malda nėra lyri-ka, švelnioji arfos muzika, glostantis veidą vėjelis. Mal-da prilygintina audrai, stai-giai katastrofai, staigiam kavalerijos dundesiui plyn-ma lauke“. Norėjęs karalaitį gydyti vengras save apibū-dina: „Esu kaip visas kariuo-menės pulkas Eskulapo išminties kautynėse“. Sunku patikėti, kad šitaip sudėtingai ir išmintingai būtų mąstę ar kalbėję an amžiaus žmonės. Spėtina, kad jie vis dėlto buvo panašūs į mus.

Jau pradėdamas romaną skaityti, sakiau sau: būtina paminėti leidėjų rūpestin-gumą, kad nepaliko korektū-ras klaidų. Prasprukusias pro korektorių akį iš viso užtikau, rodos, tik kelias, gal nė pusės tuzino neradau. Paprastai kitų leidyklų knygose baisybė jų knibžda.

Zalgirio mūšio paminklas šiandieninėje Krokuvoje. Arch. Anton Wiewulski suprojektuotas, paminklas buvo pastatytas 1910 m. minint Zalgirio mūšio 500 metų sukaktį. 1939 m. okupacinės vokiečių valdžios buvo nugriautas, atstatytas 1976 m. arch. Marianos Koniecznego. Paminklas vaizduoja Jogai-lį (ant žirgo), Vytautą (stovi su kardu) ir mūsųje kritusį kryžiuočio ordino magistrą Ulrich von Jungingen; iš šonų — lietuvių ir kryžiuočių kariai.

V.D.S.

32-am Santaros-Šviesos suvažiavimui artėjant

Kalbamės su Liūtu Mockūnu

— Šiais metais bus jau trisdešimt antrasis Santaros-Šviesos suvažiavimas, žadantis kaip visada turiningą programą. Kaip reikia aiškinti akiužaidų faktą, kad Santaros-Šviesos kultūrinės pastangos neišblėsta per tiek metų ir jos suvažiavimai vis tebėra toks gyvas minties judinimo veiksnys kas metai mūsų visuomenėje? Šitas intelektualinis gyvumas kažkaip nesiderina su išeivijos dezintegracijos teze, su nuomone, kad išeivijoje lietuviškoji kultūra tegali mirti?

— Sutinku, kad Santaros-Šviesos suvažiavimai ir kita veikla nesiderina su, kaip Jūs sakote, „išeivijos dezintegracijos“ teze. Svarbiausia priežastis, iki šiolei lėmusi Santaros-Šviesos gyvybingumą:

neturėjimas senų tradicijų, filiterių ir taip toliau — багаžo, kuris dažniausiai slopina nekonvencionalias mintis bei sumanymus ir organizacinę veiklą stumia į šabloną. Turbūt vienintelė Santaros-Šviesos tradicija — rengti suvažiavimus buvusio Bačiūno ūkio daržinėje rugsėjo mėnesio antrą savaitę. Tarp kitko, ir ši tradicija nėra išėjusi federacijai į naudą, nes dalis universitetų profesorių, kurie norėtų suvažiavime dalyvauti, negali kaip tik dėl tuo metu prasidedančio mokslo mokyklose. Neturėtume užmiršti Santaros-Šviesos „dvasios vado“ Vytauto Kavolio, kurio vis nenurimstantis būdas su šviežiais sumanymais prisideda prie veiklos esamo lygio išlaikymo.

Poetas Marcelijus Martinaitis Nuotrauka Henrietos Vepštienės

— Ar per daugiau kaip trisdešimt metų Santaros-Šviesos suvažiavimų pobūdis yra keitėsis? Ar galima išvirti kokių nors gijų, išlaikytą jų programose nuo pradžių iki dabar? O gal ankstyvesnėms kartoms rūpėjo tokie klausimai, kurie šiandien mažiau aktualūs — pvz. didesnio dėmesio susilaukdavo tuo metu tebekuriantys išeivijos rašytojai ir viešo kultūrinio gyvenimo problematika aplamai? Ar yra buvę idėminių kontroversijų, suvažiavimuose keltų?

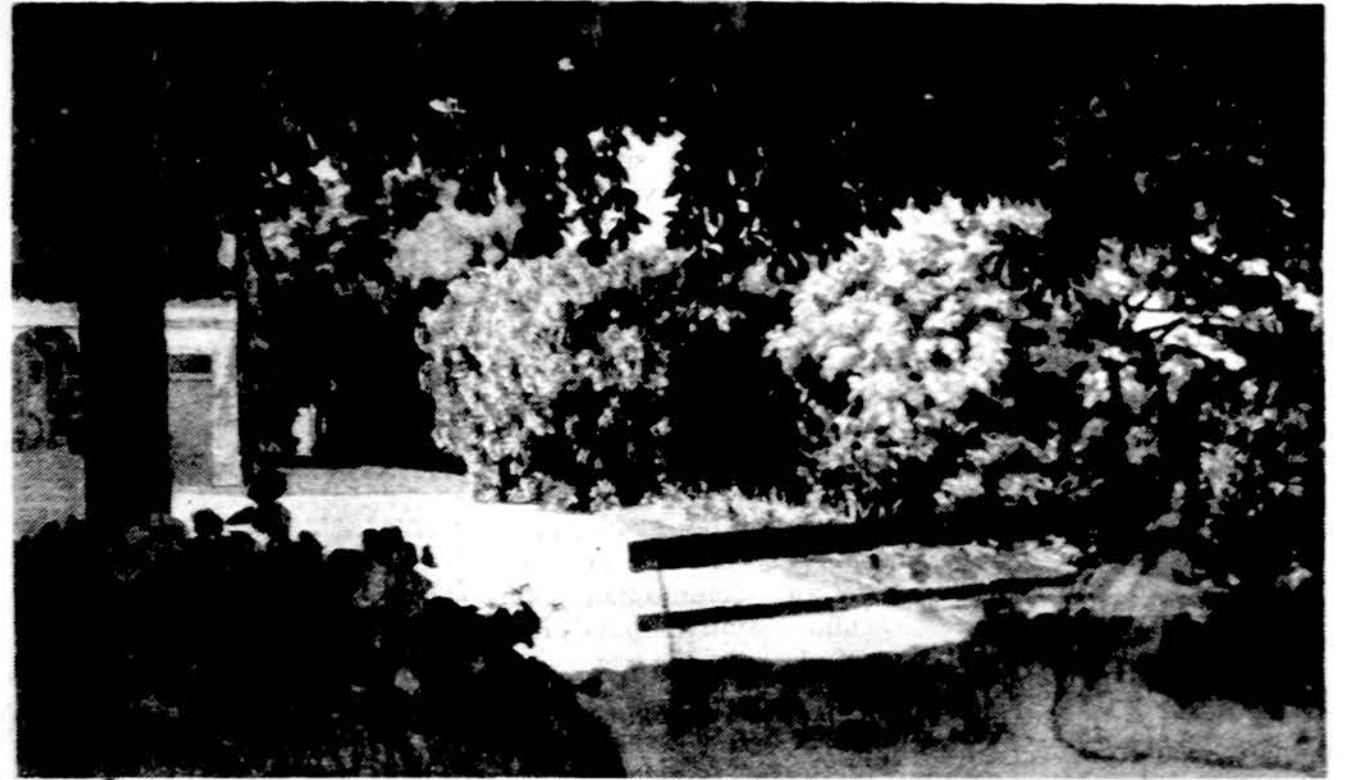
— Taip, veiklos pobūdis yra keitėsis. Santara-Šviesa yra pragmatiška organizacija. Kai atsiranda svarbūs reikalai — organizacijos veikla klesti. Kai jų nėra — organizacija merdi. Kokios nors gijos

metams bėgant nesu išžiūrėjęs. Manau, kad jos atsiradimas reikėtų federacijos veiklos sustabarėjimą. Santariečiams bei šviesiečiams, bandant atsakyti į laikotarpio keliamus klausimus, labiau patinka improvizuoti. Praeityje suvažiavimuose esame gvildinę lietuvių kultūros atnaujinimą Vakarų kultūros fone, santykius su Lietuva ir panašius klausimus.

— Santaros-Šviesos suvažiavimų programų svarbią dalį jau kuris laikas sudaro paskaitos, kurios supažindina su Lietuvos rašytojų kūryba ir ją nagrinėja. Būtų idomu, ar Lietuvoje šios mūsų kritikų pastangos yra susilaukusios kokių nors atgarsių?

— Iki šiol gan mažai. Dažniausiai tai buvo Vytauto Kazakevičiaus polemiška kronikinė informacija Pergalės žurnale ir Gintajame krašte. Tačiau šių metų rugpjūčio mėnesio Pergalėje išspausdintas žinomo kritiko Kęstutis Nastopkos straipsnis „Pro iliuzijų langą: emigracijos kritika apie lietuvių tarybinę literatūrą“ su daugiau kaip 40 citatų iš išeivijos kultūrinės spaudos rodo, kad galima susilaukti permainingų.

— Kaip žinoma, šiemetiniame suvažiavime ne tik atsilankys, bet ir paskaitas skaitys trys rašytojai iš Lietuvos: Algimantas Bučys, Vytautas Martinkus ir Marcelijus Martinaitis, o poezijos recitalį duos Laimonas merdi. Kokios nors gijos

Frédéric Bazille. Rožių pinučiai Méric terasoje, 1867

Danguolė Sadūnaitė

ATEINA

ateina lietus šluobodamas...
kaip iš rojus išvarytas
// // // // // // // // // //
ir vakaras
numestas kažkur sodo gale...

ROŽĖS

kaip kraujo puta, jos žydi...
šalia laibų gluosnio šešėlių...
(dangaus nepasieksi,
kad ir norėtum!)

KAIP RIEŠUTAI

žvaigždės vakar:
prinokę, kaip riešutai
// // // // //
gi šiandien,
diena į viską numojo ranka —
ir lietus šnypščia
už durų,
lyg gyvatė...

*

dėkoju Tau,
kad nesu, kaip kad va. ši gardenija...
su gumą primenančiais žiedlapiais,
ir neapsakomai smarkiu kvapu...
// // // // //
šiuurkšti laukų žolė, aš,
galbūt...
bet ačiū!
o ačiū, kad leidi būti savim...

Aktorius Laimonas Noreika su Dalia Sruogaite-Bylaitiene. Nuotrauka Henrietos Vepštienės

Saša Sokolov

Apie traukinį, kurį skaitai kaip gyvenimo knygą...

(Ištrauka iš romano „Durnių mokykla“)

Brangus moksleivi toks ir toks, aš, knygos autorius, matau kaip gyva prieš save tą traukinį — prekinių ir ilgą. Jo vagonai — daugiausia rudi — aprašinėti kreida — raidėm, skaičiais, ištisais sakiniams. Regimai ant kai kurių vagonų tarnautojai dėvį specialias geležinkeliečių kostiumais ir dėvį kepurėmis su alavine kokardom, darės kai kurias atžymas, pastabas, apskaičiavimus. Sakymkim sau, kad traukinys stovi ant atsarginių bėgių jau kelias savaites ir visai dar neaišku — niekas niekad nežino — kada jis vėl pajudės, ir niekam nežinoma į kur. Ir štai ten ateina komisija, apžiūri plombas, pakaukši plaktukais į ratus, pasižvalgo ašiu dėžėlesna, patikrina bene bus kokių aizenų metale, ar nebus kas pamaišęs smėlio į tepalą. Komisija ginčijasi, keikiasi, seniai jai įgriso tas vienodas darbas ir jina mieliausiu noru būtų išėjus į pensiją. „O kiek laiko iki pensijos“, masto sau komisija. Jinai ima gabalą kreidos ir rašo kur pakliūva, dažniausiai ant vieno iš vagonų: „gimimo metai — tokie; darbo stažas — toks; vadinasi iki pensijos dar tiek ir tiek“. Paskui išėina į darbą sekanti komisija; jina labai prasiskolinusi pirmosios komisijos kolegoms; užtat antroji komisija nesiginčija ir nesikeikia, bet stengias viską daryt patyliukais ir netgi nenaudoja plaktukų. Tai komisijai liūdna, ji taipogi išsitraukia iš kišeniu kreidos (šičia aš turiu pažymėti, tarp skliaustelių, kad to stotyje, kur vyksta veiksmas, niekadoms, net pasaulinių karų metu, neteko skūstis kreidos stoka. Pasitaikydavo jai stigt skrybėlių, drežinių, degtukų, molibdeno rūdos, semaforų, veržliarakių, žarnų vandeniu, slagbaumų, gėlių papuštų šlaitams, raudonų transparentų su neišvenigiamais įrašais tokio, arba visiškai kitokio, įvykio garbei, (trūkdavo) atsarginių stabdžių, sifonų ir peleninių, plieno ir šlako, suskaičytos atskaitų, inventoriaus knygų, pelenų ir deimantų, garlaivinių vamzdžių, spartos, šovinių ir marihuanos, domkračių ir žadintuvų, pramogų ir malkų, patefonų ir sunkvežimių, ritmingų tvarkaraščių ir mieguistų musių, kopūstų sriubos, košės, duonos ir vandens. Bet kreidos to stotyj buvo tiek, kad, kaip paaiškėjo iš telegrafinės agentūros pareiškimo, pririnktų sudaryti tiek ir tiek, tokios ir tokios važmos sudėčių sąstatą, idant išve-

žus iš stoties visą potencialų kreidos kiekį. Teisingiau, ne iš pačios stoties, bet iš kreidos kasyklų stoties rajone. O pati stotelė vadinosi Kreida ir upė — ūkanota upė kreidiniais krantais — negalėjo vadintis kitaip kaip Kreida. Trumpai tariant, visa kas buvo čia, stotyj ir aplinkui, buvo pastatyta iš šito minkšto, balto akmens; žmonės dirbo kasyklose ir šachtose, gaudavo kreidinius, išpauštus kreida, rublius, iš kreidos buvo statomi namai, gatvės, jie būdavo baltinami kreida, žmonės plaudavo kreida rankas, prausdavosi, šveisdavo puodus ir dantis, ir galų gale, mirdami jie pareikšdavo norą būt palaidotais vietinėse kapinėse, kuriose vietoj žemės buvo kreida ir kiekvieną kapą puošdavo kreidine plokštė. Reikia manyti, kad gyvenvietė Kreida buvo reto švarumo, baltutėlė ir dailutėlė, o virš jos nuolat kabojo cirrus ir cumulus debesys, pilni kreidinio lietaus, ir kai jis imdavo lyti, miestelis darydavo dar baltasnis ir švaresnis, taip sakant visiškai baltas, kaip naujos paklodės geroj liginėj. Kai dėl ligininės, tai viena jų buvo ir čia, gera ir didelė. Joje sirgdavo ir mirdavo šachtų darbininkai, susirgę ypatinga liga, kurią pasikalbėjimuose tarpusavy vadindavo kreidalige. Kreidos dulkelės patekdavo darbininkams į plaučius, prasiskverbėdavo į kraują ir kraujas nusilpdavo ir praskysdavo. Žmonės baldavo ir naktinių pamainų prietemyje jų veidai švytėdavo baltutėliai ir perregimi, jie tavaruodavo ligininės languos skausmingai švərių užuolaidų fone, kai atėidavo metas perduot sveikinimus ir linkėjimus, jie akino atsiveikini-mo gėla priešmirtinių pagalvių fone, o po to tie veidai baltavo vien šeimos albumų fotografijose. Nuotrauką įklijuodavo ant atskiro lapo ir kas nors namiškių rūpestingai apvedžiodavo ją juodu pieštuku. Remeliai būdavo nelygūs, bet prakilnūs. Tačiau grįžkim prie antrosios geležinkeliečių komisijos, kuri krapštos kišenėse kreidos ir — uždarykim skliaustelius) ir rašo ant vagonų: Petrovui — tiek; Ivanovui — tiek; Sidorovui — tiek, sudėjus — tiek ir tiek kreidinių rublių. Komisija žengia tolyn ir ant vieno vagonų ar platformų užrašo žodį: patikrinta, o ant kitų — patikrint, ba negalima gi iš karto visko patikrint, juk, dievaži, yra dar ir trečia komisija: lai jinai patikrina likusius

vagonus. Bet šalia komisijų esama stotelė ir ne-komisijų, kitaip sakant, žmonių, kurie nepasireiškia komisijų nariais, jie šalia jų, užimti kitais darbais, arba iš viso nedirba jokioj tarnyboj. Nežiūrint to, jie nepajėgūs atsispirti troškimui paimt gabalėlį kreidos ir ką nors įrašyt vagono sienoj — medinėj ir išsilusioj nuo saulės. Štai eina kareivis su piletu, kėblina vagono link: du mėnesiai iki demob. Pasirodo šachtos darbininkas, pabalusi ranka kreiveliuja lakonišką šūdžiai. Antrus metus sėdįs penktoj klasėj mokinukas, kuriam turbūt sunkiau gventi negu mums visiems drauge sudėjus: Marija Stepanna — kalė. Stoties darbuotoja oranžiniu švarkeliu be rankovių, kuriai pavesta veržliot šeštarnes ir šlavinėti viaduktą, verčiant šiukšles žemyn, ant bėgių, moka piešti jūrą. Ji piešia ant vagono vilnijančią liniją ir iš tiesų — gaunasi jūra, o senis ubagas, kuris nemoka nei dainuot, nei groti armonika, o šarmankos (rylos) iki šiol neprisirengė nusipirkt, rašo du žodžius: Ačiū Jums. Kažkoks bernas, girtas ir kudlotas sužinojęs iš šalies, kad jo mylimoji persimainė, neviltyje: Valia mylėjo trys. Pagaliau traukinys išrieda iš atsarginių bėgių ir juda Rusijos plynėmis. Jis susideda iš komisijų patikrintų vagonų, iš švərių žodžiu ir keiksmažodžių, iš gabalėlių kažkiemo širdperšos, pasiženklintimų, tarnybinių įrašų, dykaduoniautojų grafiškų pratybų, iš juoko ir prakeiksmų, iš raudų ir ašarų, iš kraujo ir kreidos, iš balto ant raudono bei juodo, iš bijojimo mirties, iš gailėsčio artimiems ir tolimiems, iš yrancijų nerių, iš dorų troškimų ir ružavų svajų, iš chamiškumo, jautrumo kitam, bukumo ir padlaižavimo. Važuoja traukinys, o su juo važiuoja ir Šeinės Salomovnos Trachtenberg konteineriai, ir visa Rusija, išėjus į

vėjo gairinamus peronus, žvelgia jam į akis ir skaito, kas užrašyta — pralekiančią pro šalį savo pačios gyvenimo knygą — beprasme, beformė ir nuobodžia knygą, parašytą nevykėlių komisijų ir graudžių, apdurnintų žmonių, rankomis.

Saša Sokolov. Škola dlia durakov. Second, corrected edition. Ann Arbor, Mich.: Ardis Publ., 1983 (c. 1976).
Sasha Sokolov. „A School for Fools“. Contemporary Russian Prose. Edited by Carl and Ellendea Proffer. Ann Arbor, Mich.: Ardis Publ., 1982. P.p. 127-253.

Žodis apie autorių

Saša Sokolovas gimė 1943 m., Antrojo pasaulinio karo metu, Ottawoj. Jo tėvas darbuoto SSSR pasiuntinybėje šnipinėjimu. Vėliau jis buvo pakeltas į karo žvalgybos (G.R.U.) viršininkus. Jo žmonai su Saša teko sprukt iš Kanados povandeniniu laivu. Saša užaugo Maskvoj bei jos apylinkėse. Studijavo žurnalistiką Krasnojarsko universitete. Priklausė slaptai literatū kuopelei, pasivadavusiai SMOG (Atseit „Išdrįsau“, dar kitaip vadinamai „Jaunųjų genijų draugija“). „Durnių mokykla“ (1976) laikoma viena iš geriausių debiutuojančių rašytojų apsakų rusų literatūroj. Vladimiras Nabokovas, kuris šiaip pasišykšti komplimentų jauniems rašytojams, pavadino ją „žavinga, tragiška ir jaudinančia knyga“. Tačiau savo sąranga bei stilium Sokolovo kūrinys pasimatė visiškai neprimtinu sovietinėms leidykloms. Tai pailiustruoja vieną dalyką. Būtent, kad SSSR cenzūrojamais daly-

kais yra ne vien, kas rašoma (turinys), bet ir kaip rašoma.

Po ilgų painingų S. Sokolovui pavyko išreikalaut, kad jam būtų pripažinta Kanados pilietybė, ir 1976 m. jis emigravo. Sioo metu jis gyvena pakaitom Kanadoj ir Jungtinėse Amerikos Valstybėse.

Kaip sako knygos pavadinimas, romane vaizduojama buitits regima iš „protinai atsilikusio“, užtat nuostabios vaizduotės, specialios mokyklos mokinio taško. Tarp kitko jinai ir yra dedikuota „silpnapročiui berniukui Vitaii Pliaskinui, mano draugui ir kaimynui“. Šios vaizdavimo per vaiko pasaulio prizmę priemonės dėka, Sokolovas talentingai ir tikroviškai atkuria absurdišką, nuobodžią ir tragišką sovietinę tikrovę. Košmariską ir siurrealistinę, nors protarpiais esama pakilaus lyriškumo fragmentų.

Nina Berberovna rašo: „Lakus autoriaus humoras dveikia iš kiekvienos eilutės, kurią rašo savo antrajam „aš“, schizofrenikas moksleivis, gyvenantis tarp aiškiaregių ir idiotų, tarp mokytojų ir moksleivių, valstybės prokurorų ir laisvanešų, tarp paminklų žmogui su maukšle ir žmogui su uniformine kepure. Pasakojama apie nesėkmes ir nesuipratimus, alinančius vieną nuožmų kraštą, kur upės ir ežerai, miškai ir pasimetusios stotelės, paprasti sunys ir paukščiai — kozodojai (naktigaigaliai) padeda jam išlikt gyvu gyvenime ir anapus mirties“.

Reikia pripažint, kad Sašos Sokolovo humoras savotiškas. Veikiau čekoviškas negu pertemptas, „pakaruokliškas“. Daug šelmisuku, vaikiškų leliojimų įtarpų, daug nelauktų sugretinimų, sąmoningų nesąmonių (kaip, pvz., ten kur išvardinama ko stigo miestelyje). Bet aplamai tas juokas gailus. Užtat ir artimas bet kurio krašto skaitytojui. Nes ne vien „grafitti“ esama visur, bet vietovė Kreida egzistuoja ne tik Sovietų Sąjungoj, bet ir čia, marinamuos amiantuose, P.C.B. ar kitaip „junionkarbaiduojamuose“ miestuose ir miesteliuose.

V. Veidle laikraestyje „Russkaja mysl“ pranašauja, kad „žmogus, kurs šitaip rašo, būdamas trisdešimties metų, privalo paprasčiausiai tapti dideliu rašytoju“. Pranašystė, atrodo, pildosi. 1980 metais parašytam romane „Tarp vilko ir šuns“ (atseit „probrekšmiai“, prietema, kada sunku piemeniui atskirt vieną nuo kito) Saša Sokolovas užsirekomenduoja, kaip nuostabiai valdąs rusų kalbą, pažįstas visus jos atspalvius, rašytojas. Tai esąs, Carl ir Ellendea Proffer nuomone, „himnas rusų kalbai“. Girdi, neįmanoma jo skaityti nepažįstančiam Volgos aukštupio šnekto žmogui be Dahlio žodyno pagalbos.

Paruošė V.A.J.

Vienišos kapinaitės Rusijos plotuose.

Amerikos lietuvių kinematografija

LEONAS LĖTAS

Žodis, tartas Raimundo M. Lapo knygos „Ten, ekrane sužibus“ sutiktuvėse Hartforde, Conn. 1985 m. gegužės mėn. 19 d.

Kaip mums malonu stebėti šias — te ir išblukusias, te ir vis blunkančias — prisiminimų aidus išsiaučiančias filmų juostas! O tatau tēta tik dalelė to, ką kadaise pasišventusiai vykdami į Lietuvą mums paliko Amerikos lietuviai, lietuvių atstovai, jų sunkiose sąlygose susuktose kronikose ir tame, ką tuo metu kartais vadindavo *krutančiais* paveikslais ir *judančiais* paveikslais, o taip pat ir *judžiais* (tą mes dabar vadiname filmais) — istoriniais turtais, įnuotaukintus tada dar visiems naujoje meno, kultūros srityje, jų pastangų trūsimams paliktus nebeprimiramus liudininkus jų padarytose juostose.

Si knyga paliečia tąjį laikotarpį — Raimundo Mariaus Lapo užskleistą 1979 metais, — kuris tėra tik viena to ir toliau, be abejo, tebesitęsiančio vystymosi dalis; tas vyksmas vis plėtojasi. Jis, matome, nei nutrūko, nei sustojo — jis plėtojasi vis giliau, ne lėkščiau — vis toliau, vis daugiau mūsų paliečiančia įtaka sušvisdamas ir švytėdamas ekrane.

Pažvelgę į mums girdėtą, žinomą, matytą šio meno kūrėjų, aktorių, filmų operatorių virtinę, mes pastebėsime, kad tai, užvis, yra jaunimas arba tie, kurie nenustoję būti jauni ir veržlus savo vidumi ir kurie

niekada niekuomet niekur nenuleidžia rankų (ir nenuleis sparnų).

Šitos knygos medžiaga yra iš daugelio autorių prieinamų duomenų ir šaltinių atrinkta ir chronologiškai įlieta į 384 puslapių apžvalginę bibliografinę išskarpą. Be abejo, čia kalbame apie *paveikslus*; mes žinome, kad „vienas paveikslas atstoja tūkstantį žodžių“; kas mus turėtų skatinti tai stebėti ar to siekti? Mūsų, lietuvių, pastangos čia dar nėra turėję jas vainikuojančių pasiekų. Yra daug ko gražaus, ne stoka nė vaisių; bet mes dar tebekopime į tą Biliūno laimės kalną (išties, tatai mums dar nauja seka — nors ji jau yra palikusi nemažai pėdsakų ir puslapių gausos įvairiose visos filmų istorijos kloduose). Mums, besidomintiems bet kuo, kas tiktai yra lietuviška — mums, kurie nepamirštame *nieko* lietuviško: tam visada *metas!* — Niekada neturime parinšti (nei nė jaunoji karta, nei nė jos atžalos te *to* nepamirštai!), kad tai, kas (tą rasime ir Švento Rašto puslapiuose) įsidedia mažu garstyčios grūdą, išauga į didelį medį!

Menu ir miniu detales. Pavyzdžiui, ar daugumas mūsų tarpe žino, kad krepšininkas Pranas Lubinas taip pat buvo pasirėkęs ir filminėje veikloje? Man — aš šypsas — lodju, kad prie jo nuotraukos knygoje randu šį klausimą: „Kiek iš mūsų buvo tos dienos rungtynių publikoje?“ Dėmesingai žvelgdamas atgal — atgal į pakiliąją to metu nuotaką, atsakau: buvau tenai ir aš, net keturiolikos metų tuo

metu dar nepasiekęs berniukas — ir atsimenu (jau nebe pasiekdamas kūnu žemės), mokyklinio namų darbo sąsiuvinio puslapiuose įrašiau, tarp dar keleto kitų tolygių, (testokojant) — jos teks dar paieškoti! — mano atminties gyliuose nebeišsiryškinančios *tuometinės* trečiosios eilutės triolėta:

Raimundas M. Lapas autografuoja savo knygą „Ten, ekrane sužibus“ poetui Leonui Lėtui per Hartforde.

Lubina!, krauki jiems. Lubina! —
Salėje publika skubino.
— Lubina!, Lubina!, Lubina! —
Lubina! krauki jiems. Lubina!?!
Krepšiai gražesni už rubinus
Taškai rungtynėse buvo!!! —
Lubina!, krauki jiems. Lubina! —
Salėje publika skubino.

Hartforde yra mažų mažiausiai bent vienas tų mūsų tada džiuginančių įvykių liudininkų — dalyvių, kuomet

mes žengėme ir plačiai pralaužėme Europos spaudos varus. Tuomet po visą sportinį pasaulį praskambėjo Lietuva.

Dabar — ir labai dažnai — tą atlieka ir mūsų filmininkai; mes girdėjome ir apie Rūtą Lee-Kilmontę, žinome Jokūbą Šerną, Šimkutę, Ramanauskaitę. Tarp filmų darytojų štai, pavyzdžiui, Bostone Romas Šležas. Bandant duoti spalvotą pragiedrulių, Birutės Pūkelevičiūtės susukta „Aukštinė žąsis“. Negaliu nesiprasti pavyzdžių pluoštą ir mano gerų prietelių — kam nežinomu? — ir filminių ir rašytojų Adolfo ir Jono Mekų. Įsimerkė į filminių tėkmių bangas, jie sukėlė jose pakankamą kiekį ir savų! Jono Meko „Cirklo“ fragmentą galėjome

matyti ir CBS įprograminime — ar jį kalbinama, klausinėjama apie jo veiklą ir kūrybą paties Walter Cronkite. Lygiai — kartu su Yoko Ono ir John Lennon (jų pastatymų rėmuose) Adolfui nepasiekėta premijų už jo filminius darbus Cannes festivalio laimėtojų rinkėjų jury. Ne stoka aprašymų, pasikalbėjimų, nuotraukų, juos ir jų darbus vertinant, įvairiom kalbom. Jų filmai buvo rodyti ir Australijoje, ir Japonijoje, ir Sovietų Sąjungoje, ir Prancūzijoje, ir Pietų Amerikoje — ir t.t.

Anksčiau Jonas Mekas buvo garsinamas kaip *underground* arba *independent film-making „guru“*. O atsimenu, visa prasidėjo su vandens asocio nuotrauka Brooklyno, New Yorke, pa-

talpėlėje. Ir tęsėsi, ir tęsiasi nesibaigiančiais ieškojimais!... Šiandieną Adolfo Mekas darbuojasi, trūšia universitete, kuriame ir jo žodis, ir jo (kaip filmų katedros vedėjo) sprendimas yra svarus ir amerikiečių tarpe.

Kiekviename ekrane žiba paveikslai; išeidami iš salės, nešamės įspūdį. Juo tas įspūdis tvirtesnis, tuo daugiau įtakos jis turi mūsų gyvenime. Mus domina, kaip kas pasidarė ar pasidarė; mus domina, kiek pastangų reikalinga filmo sukūrimui, kaip ir kas, kur ir kada tą kuria ir kam tai kuriama. Autorius čia telkia (kiek ir kokių jų jam yra pavykę surinkti, pradėjęs šį didelį darbą) duomenų svaresniam ir iki šiol vien tik dažniausiai padrikai teatrindamam šių naujai suvystytųjų horizontų stebėjimui ir mūsų odo dėsimo jį kreipimo vientisumui. Tuo, tarsi kūlgūdri, eidami, mes galime pereiti didelių nežinios plotus.

Randu daug detalių, kurias mielai perteikičiau, bet noriu perteikti vieną — 95 psl. — nuotrauką, kuri mane patraukė ir kuri man paliko neišdildomą įspūdį. Ji yra iš to meto, kai ne tikta Šiaurės Amerikoje, ne tik Kanadoje, bet ir Pietų Amerikoje buvo tokių, kurie buvo pionieriai ir pradininkai. Vienu tokiu buvo ir Jurgis Gilvydis, daręs glėbį filminių nuotraukų (paskui rodytų Argentinoje) Lietuvoje. Jose: Nemunas, Nevėžis, Dubysa, tūkstantmetis Stelmuzės ažuolas, Puntukas, daunų ir šokių, skautų ir sporto šventės. Lietuva — kaip ji staiga įsiamžina, važiuojant traukiniu.

Kas nors tolygaus buvo rodoma kartą ir mano pasi-

rinktuojų atveju — 1950 metais Buenos Aires lietuvių parapijoje, parapijos salėje. Cituoju:

Autobusas laiku mus atvežė. Už kelių minučių salėje užgeso šviesa, suskambėjo lietuviška daina, o brangios tėvynės vaizdai mirtingai tyliai uzbūrė žiūrovus. Subanguoja ekrane gintarinė Baltijos jūra, kurios bangos neša lietuvišką laivą. Kai putojančios bangos užlieja smėlėtus krantus ir vėl pasitraukia į jūrą, čiauri bėgti, surinkti išplautą gintarą — Baltijos ašaras. Slenka pro akis Klaipešos, Nidos, Brūstono, Kauono, Kulautuvos ir kiti Lietuvos vaizdai, kuriuos lydi daina „Leiskit j tėvynė“. Širdį graudina liūdesys, akis drėkina ašaros ne tik moterims, bet ir vyrams...

— Kaip būtų malonu aplankyti ten esančius gimines, — atsiliepia kita.

— Mamyte, važiuokim kada nors į Lietuvą, — ispaniškai (ispaniškai...) proto geltonplaukė mergaitė motinos. Motina, neradama tinkamo atsakymo, tyli ir glosto mergaitės plaukus. Pagaliau atsako:

— Važiuosim, kai tu (mano akcentuota — LL.) paaugsi...!

Motinos ranka glostomas, te — tolygiai! — visada lietuviškas jaunimas auga, nešiodamas savąjį Lietuvą, jos vaizdus, gilią, neišblėstančią meilę jos kalvoms ir slėnims, pavasariams, liūtimis ir vasarai, te niekuomet neužmiršta, kiek pradininkų buvo prieš juos, kurie savo pastangomis kėlė mus į gilesnę, turtingesnę, išsamesnę ir prasmingesnę dabartį ir, tolygiai visi nepaliaujamai tikėkimės, ateitį!

*
Raimundas Marius Lapas, *Ten, ekrane sužibus: Amerikos lietuvių kinematografija 1909 - 1979*. Chicago, 1984. 384 psl. Gaunama pas Raimundą M. Lapą, 921 Norwood, Melrose Park, Ill. 60610. Kaina — 20 dol.

32-am Santaros-Šviesos suvažiavimui artėjant

(Atkelta iš 3 psl.)

Laimonas Noreika, Noreika. Ne visiems mūsų skaitytojams šie keturi svečiai yra lygiai gerai pažįstami, ne visi bus skaitę *Bučio, Martinkaus ir Martinaičio knygas, ar girdę Laimono Noreikos plokštelėje deklamuojamą Maironį. Supažindinkite bent keliais brožais su kiekvienu iš jų. Kokiais atžvilgiais jų kūryba svarbi mums visiems? Kokioms temoms bus *Bučio, Martinkaus ir Martinaičio* paskaitos šiam suvažiavimui? Kokius lietuvių poetus deklamuos Noreika?*

— Algimantas Bučys yra vienas iš žymiausių literatūros kritikų Lietuvoje. Yra išleides keletą kritikos knygų: *Romanai ir dabartis* apie pokarinį Lietuvos romaną ir *Literatūros atvaizdai*. Rašo poeziją (trys poezijos knygos). Neseniai parašė romaną *Tik priešas tavo priešas* (1982 m.). Suvažiavime A. Bučys skaitys paskaitą tema „Miestas lietuvių prozoje“.

Marcelijus Martinaitis šiuo metu priklauso geriausių lietuvių poetų penketukui ir jame užima ne paskutinę vietą. Yra išleides aštuonis poezijos rinkinius, jų tarpe *Toli nuo rugių, Tė patys žodžiai, Kukučio baladės, Akių tamsoj, Širdies šviesoj ir Saulėgrąža*. M. Martinaitis kalbės tema „Fokloriniai motyvai šiandieninėje lietuvių poezijoje“.

Vytautas Martinkus, vienintelis iš grupės kaunietis, yra baigęs elektros inžinerijos mokslus. Vėliau pažėjo į humanitarinius mokslus ir literatūrą. Rašo intelektualinio sukirpimo romanus: *Akmens, Lašai, Medžioklė draustinyje*. Pastarasis laimėjo šių metų valstybinę premiją. V. Martinkus tema suvažiavime — „Literatūra mokslinės-technologinės civilizacijos amžiuje“.

Laimonas Noreika, vienintelis neliteratas, yra gerai žinomas aktorius. Vaidina Akademiniam dramos teatre, kur sukūrė daug atmintinų rolių. Dalyvauja filmuose. Yra pagarsėjęs deklamavimo recitaliais ir išleides Maironio, Justino Mickevičiaus, 19 a. pabaigos lietuvių poezijos ir Simano Daukanto kūrybos plokštes. Suvažiavime, kaip tikimės, bus vakaras su Laimonu Noreika, kuriame jis skaitys spaudos draudimo laikų (19 a. pabaigos) lietuvių poeziją.

Noriu priminti, kad penktadienį, rugsėjo 13 dieną. Jaunimo centre, Chicagoje, Santaros-Šviesos rengia literatūros vakarą, kuriame dalyvaus minėti rašytojai ir Laimonas Noreika. Laikas bus paskelbtas vėliau.

— Iš tikrųjų jau ir ankstes-

niuose suvažiavimuose dalyvavo vienas kitas iš Lietuvos atvykęs menininkas. Ar tai yra daugiau atsitiktinumo dalykas — į Santaros-Šviesos suvažiavimą užskama dėl to, kad kaip tik tuo metu lankomasi Amerikoje, ar Santaros-Šviesos specialiai į savo suvažiavimus kviečia rašytojus ir menininkus iš Lietuvos? Ir jei taip, kiek sėkmingas iki šiol yra buvusios šios pastangos? Jeigu iš Lietuvos būtų laisvai išleidžiami visi sutinkantys čia atvažiuoti ir savo mintimis bei kūryba suiseivijos lietuviams pasidalinti, kokius dar asmenis labiausiai norėtumėte pas save pasikviesti?

— Jūsų tiesa, praityje vieno kito menininko pasirodymas Santaros-Šviesos suvažiavimuose buvo atsitiktinis. Šį kartą svečiai iš Lietuvos buvo iš anksto kvies-

ti. Tą padaryti nutarėme per praeitą suvažiavimą. Ką ateityje norėtume kviešti — čia jau federacijos valdybos reikalas. Noriu tik viena pasakyti: Lietuvoje gyvenančių kūrėjų (literatūros ir mokslo atstovų), kuriuos Santaros-Šviesos norėtų išgirsti savo suvažiavimuose, yra ir daugiau.

— Jūs Pats berods kalbėsite apie Antano Skėmos pasaulėžiūros susiformavimą išeivijoje. Kas buvo tai pasaulėžiūra itin būdinga ir ar tebėra gyva kokia nors jos įtaka mūsų dabartiniam viešam gyvenimui?

— Mano pokalbio suvažiavime tema: pasaulėjautos, išreiktos Antano Skėmos *Izaoko, genezė, atkreipiant dėmesį į nuometinį (tarp 1945 ir 1961 metų) išeivijos gyvenimą. Apie „įtakas“ ir panašius dalykus nesuspėjau pagaltoti. Tikiuosi, kad apie tai pasisakys suvažiavimo dalyviai.*

— Ar galima tikėtis, kad suvažiavimo paskaitų tekstai bus išspausdinti eventualiai „Metmenų“ žurnale?

— Kada ir kokia suvažiavimo medžiaga bus spausdinama *Metmenyse* yra žurnalo redaktoriaus Vytauto Kavolio reikalas. Pamatysime, kai išeis nauji *Metmenų* numeriai.

— Dekojame Liūtai Mochūnui už pokalbį.

NAUJI LEIDINIAI

• Lietuvos Katalikų Mokslo Akademijos METRAŠTIS, VI. Redaguoja A. Liūta, S.J. Išleido 1985 m. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, Piazza della Pilotta 4, Roma, Italia. Spausdavimas išleides apmokėtos kun. Simono Morkino, T. Vidugirio, mons. dr. Petro Celiešiaus ir Akademijos lešomis. Spausdino Pontificia Universita Gregoriana spaustuve Romoje. Metrašties didelio formato, 512 psl., kaina — 38 dol., gaunamas ir „Drauge“, su persiuntimu — 39 dol. 50 centų.

Tokios puslapišės apimties ir tokio medžiagos svarumo mokslo metrašties yra tiesiog paminklinis pastarosios lietuvių išeivijos kultūrinio gyvastingumo liudininkas po keturių dešimtmečių. Todėl ir Lietuvos Katalikų Mokslo Akademija, ir redaktorius A. Liūta, S.J. yra tikrai verti padėkos ir pagarbos. Juk čia tūkstantiniams tiražais ir išlaidas padengiančiu pelnu mūsų sąlygose nepasigirsi. Bet užtat galima pasigirti, kad tiek daug puslapiuose sukauptama ir paliekama neįkainojamos medžiagos ir lietuvių tautos kultūros istorijai, ir dabarties kūrybinei mokslo, meno, literatūros ir kitų sričių kūrybinei inspiracijai.

Kaip leidimo vardas — *Metraštis* — rodo, tai turėtų būti kasmetinis, šia prasme periodinis spausdinys. Taip ir buvo pradžioje užsimota. Ir apšėčiai metų tęsėta. Pirmieji tomai ir pasirodydavo gražiai pamečiami: 1965 (I), 1966 (II), 1967 (III), 1968 (IV). Su penktuoju tomų jau praradoma į 1970

metus. O dabartinis *Metrašties* šeštasis tomas išėjo net po 15 metų pertraukos. Iš tikrųjų tai per didelis tarpas. Ir ateityje tuos periodus reikia būtinai trumpinti, kad *Metrašties* naujo tomo išleidimas būtų nuolatinė realybė, o ne vien tik priskeliamas iš mirusių. Ir autorių, ir mecenatų dažnesniam leidinio apsišiekimui turbūt neturėtų. Ypač dar jei būtų parodytas susiprastas dėmesys jaunesniems mūsų akademikams, kurių apšėčiai yra. Žinoma, redaktoriui būtų nelengvas darbas juos susirasti, kontaktuoti, prisnekinti ir neatlaidžiai rankraščių išgauti.

O naujame *Metrašties* šeštajame tome sukauptoji medžiaga, kiekvienas autorius ir kiekviena tema yra spalvingai margi ir įdomūs. Štai kaip čia visa tai suklostyta: Viktoras Gidžiūnas, O.F.M., „Šv. Benedikto regulos vienuoliai Lietuvoje: benediktinai, kamaldulijai, kartūzai, cisteršiai, trapistai, benediktinės, cisteršės“; Aldona Šlepetytė-Janacienė „Lietuva O. V. L. Milašiaus kūryboje“; Paulius Rabikauskas „Medžiaga Senojo Vilniaus universiteto istorijai, V. Vilniaus Akademijos rektorijai (1569-1579-1773)“; Juozas Gobis „Tautybė ir kūryba“; Petras Daugintas, S.J. „Urugvajaus lietuviai. Istorinė studija. Imigracija ir organizavimosi pradžia. Organizacijų ir grupių veikla iki 1939 m. Grupių veikla II pasaulinio karo metu (1940-1945). Kolonijos meninė veikla iki karo pabaigos (1927-1945)“; Vincas Vyčinas „Žmogus ir technika“; Petras Maldeikis „Prelatas Krupavičius“; Antanas L. Rubšys „Šv. Rašto vertimai“; Knut-Olaf Falk „Studijos apie Suvalkijos vandenvardžius tyrinėjimų santrauka“.

Visos temos, išskyrus galbūt vieną, yra gero akademinio lygio, kelia naujus dalykus sava metodologine išraiška. Neapsisizėrimu laikytinas Juozo Gobio palyginti trumpas rašinys „Tautybė ir kūryba“. Tai tik elementarios, visiems gerai žinomos šios temos iliustracijos, kai kuriomis politinio pobūdžio analogijomis nueniančios visai „į lankas“.

Ko labiausiai pasigendame šiame kultūros klodams skirtame *Metraštyje*, tai kalbos kultūros. Visose spausdinamose studijose

palikta tiek kalbos bei rašybos klaidų, kad beveik netiki, jog gyvename dvidešimto amžiaus pabaigoje, kada lietuvių kalba jau turi visuotiniai nustatytas normas ir taisykles. Nebūtina reikalauti, kad kiekvienas autorius, net ir pats redaktorius, jau mokėtų tobulai ir kalbą, ir rašybą. Tačiau kiekvienas rašymas gali lengvai pasitikrinti, kokį žodį vartoti, ką ir kaip rašyti. Ir išeivijoje, ir Lietuvoje yra išleista tiek parankių kalbos patarėjų, tik reikia juos pavartyti, bet ką rašant, kai kyla abejonė ar neaiškumas. Geriausiai turbūt, prieš įteikiant rankraščius spausuvei, duoti juos perskaityti vienam kuriam liuanistui, kuri, acū Dievai, dar savo tarpe turime. Įsimintina visiems laikams, kad kultūros leidiniams ir kalbos kultūra yra privaloma.

Ne pro šalį būtų būtų bent trumpas supažindinimas su čia spausdinamais autoriais. Tiesa, visi jie daugiamai skaitytys yra girdėti ir žinomi. Tačiau pakartotina užomina, papildyta dar pačiais naujaisiais jų veiklos faktais, būtų labai pravartai. Sakysim, kad ir apie tą švedų kalbininką — lituanistą Falką. Ta proga būtų gal ir paaiskinta, kodėl čia jo studijos santrauka, alfabeto tvarka minėdama Suvalkijos vandenvardžius, baigiama raide M. Ar tik tiek pats Falkas parašė, ar bus kada nors *Metraštyje* jos tęsinys? (k. brd.)

„Galerija“ New Yorke

Meno galerija „Galerija“ atidaro naujas patalpas New Yorke apylinkėje. Adresas: 87 Birch Hill Rd., Locust Valley, NY 11560. „Galerijos“ atidarymas bus rugsėjo 8 d., sekmdienį, nuo 1 iki 6 val. Bus išstatyti Vytauto Kašubos, Lino Katino, Victor Charrette, Philippe Noyer ir kitų dailininkų darbai. Atidaryme dalyvaus žinoma amerikiečių dailininkė ir meno kolekcionierė Teresa Brewer. „Galerija“ veiks savaitės dienomis nuo 10 v.r. iki 6 v.v., šeštadieniais nuo 10 v.r. iki 4 v. pp.

Iš kairės: Marcelijus Martinaitis, Laimonas Noreika, Algimantas Bučys, Vytautas Martinkus. Nuotrauka Henrietos Vepštieienės